

Н.І. Горбаль, В.З. Борбулевич
Національний університет “Львівська політехніка”

ПРОЦЕСІЙНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ МАЙНОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

© Горбаль Н. І., Борбулевич В. З., 2012

Розглянуто підходи вітчизняних та зарубіжних науковців щодо трактування терміну “майновий стан підприємства”. Окрім того, наведено показники оцінювання майнового стану підприємства, а також сформовано процес оцінювання майнового стану підприємства за допомогою послідовних етапів.

Ключові слова: майно, основні засоби, майновий стан, чинники оцінювання.

N. I. Horbal, V. Z. Borbulevych
Lviv Polytechnic National University

THE PROCESS APPROACH OF EVALUATION THE PROPERTY OF THE ENTERPRISE

In this article points of view of domestic and foreign research workers to interpretation of term “property of the enterprise”. Besides, given the indicators of evaluation of the property of the enterprise and also are formed process of evaluation of the property of the enterprise via the successive stages.

Key words: property, fixed assets, indicators of evaluation.

Постановка проблеми та зв’язок із важливими науково практичними завданнями. Ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства істотно залежить від його здатності всебічно оцінювати та здійснювати цілеспрямоване планування своїх економічних показників, тому ефективність функціонування підприємства значною мірою залежить від раціонального використання задіяного капіталу і насамперед основних засобів, які становлять особливо вагому його частку. Це спонукає підприємства систематично аналізувати майновий стан підприємства, величину і стан основних засобів, оцінювати ефективність їх віддачі.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій з даної проблеми та визначення питань, що не вирішені. Вагомий внесок у дослідження проблем оцінювання майнового стану підприємства, і зокрема, у вирішення згаданих вище проблем, зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Є. Барвінська, І. Бойчик, С. Голов, Н. Єфіменко, А. Кіт, А. Кобилянська, О. Крайник, О. Кузьмін, О. Мельник, Л. Мельник, О. Семенів, П. Харів та ін. В їх працях досліджено проблеми оцінювання і планування економічних показників діяльності підприємства з урахуванням зарубіжної та української специфіки. Зокрема запропоновано тлумачення основних категорій планування, визначено послідовність та особливості оцінювання економічних показників діяльності підприємства, розроблено класифікацію методів оцінювання і планування та підходи до використання статистичних моделей у таких процесах тощо. Незважаючи на значні напрацювання у цій сфері, у вітчизняних та зарубіжних літературних джерелах не знайшов належного теоретичного та методологічного обґрунтування такий термін, як “майновий стан підприємства”, а також процес його оцінювання. З огляду на це, дана проблематика набуває особливої значущості та потребує проведення подальших досліджень у цьому напрямку.

Мета роботи. Враховуючи актуальність обраної тематики дослідження, метою роботи є розглянути підходи вітчизняних та закордонних вчених і науковців щодо трактування терміну “майновий стан підприємства”, узагальнити його та сформулювати модель оцінювання майнового стану підприємства за допомогою послідовності етапів.

Виклад основного матеріалу. Діяльність будь-якого підприємства повинна забезпечуватися засобами, що необхідні для задоволення його потреб. Сукупність засобів підприємства називають майном. Відповідно до Господарського Кодексу України майном визнається сукупність речей та інших цінностей (а також нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі [5, с. 29].

Залежно від економічної форми, якої набуває майно під час здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних засобів, оборотних засобів, коштів, товарів. Основними засобами виробничого та невиробничого призначення є будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що за законодавством входить до основних засобів [12, с. 100]. Оборотними засобами є сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що відповідно до законодавства відноситься до оборотних засобів. Коштами у складі майна суб'єктів господарювання є гроші в національній та іноземній валюті, призначені для реалізації товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства. Товарами у складі майна суб'єктів господарювання визнаються вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги. Цінні папери є особливим видом майна суб'єктів господарювання. Джерелами формування майна суб'єктів господарювання відповідно до Господарського Кодексу України, можуть бути: грошові та матеріальні внески засновників; доходи від реалізації продукції (робіт, послуг); доходи від цінних паперів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм; кредити банків та інших кредиторів; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян; інші джерела, не заборонені законом. Для ефективного управління господарською діяльністю підприємства важливо знати, яким майном володіє підприємство, де воно використовується і за рахунок яких джерел створене [1, с. 91–108].

Огляд літературних джерел [8, 16] дає змогу стверджувати, що майновий стан підприємства характеризується використанням засобів (активів) і джерелами їх формування (пасивів). Джерелом інформації для оцінки майнового стану є баланс підприємства. Під час аналізу активу й пасиву балансу визначаються показники структури, динаміки балансу, структурної динаміки балансу, а саме: абсолютні величини по статтях активу і пасиву балансу на початок і кінець періоду та зміни абсолютних величин; питома вага окремих статей у валюті балансу на початок і кінець періоду та зміни у питомій вазі; зміни статей балансу на кінець періоду у порівнянні із відповідними значеннями на початок періоду (абсолютні прирости і темпи росту).

Розраховані показники порівнюються із аналогічними за попередні звітні періоди, на основі чого робляться висновки про динаміку показників. Аналіз статей активу й пасиву балансу дозволяє відповісти на питання, за рахунок яких джерел відбувався приріст нових засобів і напрямки їх вкладення, позитивні і негативні тенденції таких змін. Для оцінки майнового стану розглядаються також показники, що характеризують виробничий потенціал підприємства, такі як коефіцієнт зносу, коефіцієнти оновлення і вибуття основних засобів [9, с. 211–213].

Є. С. Барвінська [8, с. 67–91] стверджує, що для здійснення процесу виробничої діяльності необхідні різноманітні види ресурсів, провідне місце серед яких займають оборотні, необоротні активи підприємства та витрати майбутніх періодів.

Необоротними є активи, що використовуються підприємством у його діяльності протягом тривалого часу та існує ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з використанням цих активів або їх вартість може бути визначена достовірно. До

складу необоротних активів входять основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи, інші необоротні активи [4, с. 20].

На думку Г. Швиданенко [15, с. 101], основні засоби підприємства – матеріальні цінності або засоби праці, які використовуються у виробничій діяльності протягом періоду, який перевищує один рік, і вартість яких поступово зменшується у зв'язку з фізичним та моральним їх зношуванням.

У національному стандарті бухгалтерського обліку основні засоби – це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх під час виробництва або продажу товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання яких більше одного року [3, с. 76].

Витрати, пов'язані з поліпшенням стану основних засобів, що зумовлює збільшення очікуваних майбутніх економічних вигід, зараховують до балансової вартості основних засобів. Поліпшення стану основних засобів може відбуватися за рахунок модифікації з метою впровадження терміну експлуатації або збільшення виробничої потужності; впровадження ефективнішого технологічного процесу; заміну окремих частин машин або обладнання тощо [7, с. 71].

Огляд літературних джерел дає змогу стверджувати, що для оцінювання стану основних засобів і їх використання застосовують відповідні показники, які за своїм призначенням поділяють на узагальнювальні і часткові. Узагальнювальні показники характеризують стан і ефективність використання всіх основних засобів підприємства загалом. Часткові показники характеризують рівень використання окремих видів основних засобів залежно від впливу факторів, наприклад часу, продуктивності обладнання тощо [9, с. 265].

Основними із загальних показників є використання основних фондів:

1) коефіцієнт віддачі активів (фондовіддача) – визначається підприємству як відношення вартості товарної, валової або чистої продукції до середньорічної вартості основних виробничих засобів;

2) коефіцієнт місткості активів (фондомісткість) – це величина, обернена до показника фондовіддачі;

3) коефіцієнт оснащення активів (фондооснащеність) – це відношення середньорічної вартості основних фондів до середньоспискової чисельності промислово-виробничого персоналу [10, с. 214–216].

До часткових показників, що характеризують рівень використання окремих видів основних засобів, відносять коефіцієнт екстенсивного завантаження обладнання, коефіцієнт змінності, коефіцієнт інтенсивного використання, інтегральний коефіцієнт. З позиції О. Корінцевої [13, с. 82] коефіцієнт екстенсивного завантаження обладнання характеризує рівень використання його в часі і визначається для кожної групи однотипного обладнання як відношення фактично відпрацьованого часу обладнання до дійсного (річний, квартальний, місячний фонд часу роботи обладнання). Коефіцієнт змінності характеризує рівень інтенсифікації виробництва і визначається відношенням числа машино-змін, відпрацьованих обладнанням цеху за добу, до кількості встановленого обладнання. Рівень використання машин і обладнання за потужністю і продуктивністю характеризуються коефіцієнтом інтенсивного використання. Інтегральний коефіцієнт використання машин і обладнання за потужністю і часом визначають як добуток коефіцієнтів інтенсивного використання і екстенсивного завантаження. Підвищення інтегрального коефіцієнта досягається комплексом заходів, які охоплюють весь виробничий процес: впровадженням передової технології, інтенсифікацією технологічних процесів, зменшенням простоїв обладнання, покращанням якості сировини.

За словами С. Голов [2, с. 213], нематеріальні активи підприємства – це активи, у яких відсутня фізична субстанція (наприклад, авторське право або товарний знак) або фізична субстанція є вторинною стосовно нематеріальної складової (інформація, що записана на магнітних носіях, де інформація є первинною, а магнітні носії – вторинним комплектом).

П. Харів стверджує, що оборотні активи підприємства належать до мобільних активів, які є грошовими коштами або можуть бути перетворені в них протягом року або одного операційного

циклу. За його словами, оборотні активи підприємства включають запаси, дебіторську заборгованість, грошові кошти та ліквідні цінні папери.

Однією з основних складових оборотних коштів є запаси підприємства, до яких входять: виробничі запаси, незавершене виробництво, готову продукцію, товари, малоцінні та швидкозношувані предмети. Дебіторська заборгованість – важливий компонент оборотних активів [6, с. 38]. Продаж товарів одного підприємства або організації не завжди супроводжується негайними розрахунками. Неоплачені рахунки за поставлену продукцію становлять більшу частину дебіторської заборгованості. Грошові кошти та ліквідні цінні папери – найбільш ліквідна частина оборотних активів. Цінні папери, що є короткотерміновими фінансовими вкладеннями, об'єднують: цінні папери інших підприємств, державні облігації та цінні папери, випущені місцевими органами влади [17, с. 120].

Отже, оборотні активи перебувають постійно в обороті і є джерелом авансованого фінансування затрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції з моменту утворення виробничих запасів до часу надходження виручки від реалізації готової продукції. Важливим напрямком покращання використання оборотних засобів є раціональні витрати матеріальних ресурсів, зниження матеріаломісткості продукції. Це досягається різноманітними методами, головні з них: економічне обґрунтування вибору сировини, підвищення коефіцієнта використання матеріалів, комплексне використання сировини і відходів виробництва, підвищення якості сировини матеріалів і готової продукції, вдосконалення конструкції виробів, діючих технологічних процесів і впровадження нової прогресивної технології; соціально-економічні методи покращання використання матеріальних ресурсів, до яких належать: вдосконалення нормування і обліку витрат матеріальних ресурсів, матеріального стимулювання, розвиток творчої ініціативи [18, с. 546–558].

До основних показників, що відображають ефективність використання оборотних активів, належать:

- 1) коефіцієнт оборотності оборотних активів або швидкість обороту, який показує кількість кругообігів, які ці активи здійснюють за певний період. Цей показник одночасно показує суму реалізованої продукції на одну гривню оборотних засобів;
- 2) коефіцієнт завантаження оборотних засобів – характеризує суму оборотних засобів на одну гривню реалізованої продукції;
- 3) тривалість одного обороту оборотних засобів у днях [9, с. 211–213].

Отже, основними факторами, що впливають на величину і швидкість оборотних засобів підприємства, є: масштаб діяльності (малий бізнес, середній, великий); тривалість виробничого циклу; кількість і види використовуваних видів ресурсів; платоспроможність клієнтів; темпи зростання виробництва та реалізації продукції; частка доданої вартості в ціні продукції; система матеріально-технічного забезпечення виробництва продукції тощо [7, с. 93–107].

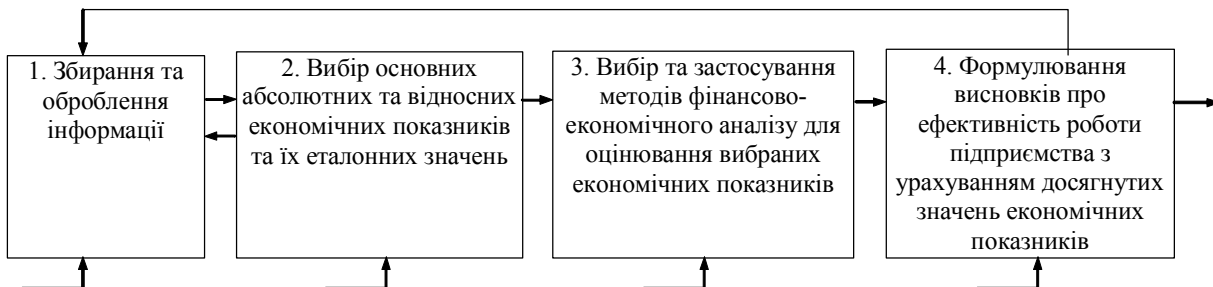
Витрати майбутніх періодів – це витрати, оплачені у звітному періоді, які належать до наступного облікового періоду, наприклад, наперед сплачені орендні платежі, страховка, рекламні послуги тощо. Ці витрати відрізняються від незавершеного виробництва тим, що будучи понесеними одночасно або протягом незначного проміжку часу, вони відносяться на собівартість виготовленої продукції не зразу, а поступово [14, с. 139].

Джерелами формування майна підприємства є власні (власний капітал) і позикові кошти (позиковий капітал). Отже, власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Власний капітал складається із: статутного капіталу; пайового капіталу; додатково вкладеного капіталу; іншого додаткового капіталу; резервного капіталу; нерозподіленого прибутку (непокритего збитку); неоплаченого капіталу; вилученого капіталу. Позиковий капітал – це частина авансованого капіталу, сформована за рахунок ще не повернутих позичкових джерел, які повинні бути відшкодовані кредиторам через певний строк у зумовленій формі.

Узагальнення фактичних матеріалів та результати опрацювання літературних джерел дають змогу побачити, що думки різних вчених зводяться до одного і того ж трактування майнового стану підприємства та показників, за якими його оцінюють. Тому, узагальнюючи різноманітні визначення

та складові, можемо зробити висновок, що майновий стан підприємства характеризується використанням засобів (активів) і джерелами їх формування (пасивів). Таким чином, джерелом інформації для оцінювання майнового стану є баланс підприємства. Основними показниками, які використовуються для оцінювання майнового стану та характеризують виробничий потенціал підприємства, є коефіцієнт зносу, коефіцієнти оновлення і вибуття основних засобів [9, с. 211–213].

З урахуванням розглянутого та обґрунтованого у роботі вищезгаданих авторів можна сформулювати процес оцінювання майнового стану підприємств за допомогою послідовних етапів, які наведені на рисунку.

Процес оцінювання майнового стану підприємства

На першому етапі оцінювання збирають інформацію, необхідну для розрахунку системи економічних показників. Така інформація може бути як внутрішньою (сформована у вигляді балансу, звіту про фінансові результати тощо), так і зовнішньою (інформація з зовнішнього середовища про сильні та слабкі ознаки організації, провідні підприємства галузі тощо).

Другий етап оцінювання передбачає вибір основних абсолютних та відносних економічних показників діяльності та їх еталонів. Важливо враховувати показники (економічні, соціальні, технологічні тощо), які найповніше характеризуватимуть очікувані результати та тенденції зміни майнового стану підприємства. Серед таких показників варто виділити: розмір прибутку підприємства, вартість основних виробничих фондів (економічні); продуктивність праці, питома вага управлінців в загальній чисельності працівників (соціальні); виробнича потужність обладнання чи устаткування, витрати на модернізацію та оновлення технології (технологічні); оскільки вони безпосередньо впливають на зміну значення показників, за якими визначається майновий стан підприємства. Після визначення основних показників, яких прагне досягнути підприємство, необхідно розробити заходи щодо досягнення заданих параметрів. Такими заходом може бути модернізація технологій організації чи автоматизація виробничих трудомістких процесів тощо [11, с. 50].

На третьому етапі оцінювання здійснюється вибір методу оцінювання економічних показників діяльності підприємства та його застосування. Найпоширенішими методами оцінювання вибраних економічних показників діяльності підприємства є горизонтальний, вертикальний, трендовий, метод фінансових коефіцієнтів, порівняльний та факторний аналізи. Зазначимо, що методи оцінювання економічних показників можна класифікувати в залежності від фактора визначеності, метрики, фактора часу та способу обґрунтування. Вибір методу оцінювання економічних показників діяльності в значній мірі залежить від суб'єкта оцінювання та його цілей.

Четвертий етап оцінювання економічних показників діяльності підприємства передбачає формування висновків про ефективність роботи підприємства з урахуванням проведеного аналізу.

Отже, оцінювання майнового стану підприємства – це багатосторонній процес, який потребує збору великої кількості інформації, яку потрібно ретельно аналізувати та обробляти. Підкреслимо також, що оцінювання майнового стану підприємства може починатись з будь-якого з етапів, які наведені на рисунку, оскільки в підприємства вже може бути зібрана певна інформація або обрані основні економічні показники та методи їх оцінювання на попередніх етапах функціонування.

Висновки і перспективи подальших розвідок за проблемою. Розглянуті підходи вітчизняних та зарубіжних науковців щодо трактування терміну “майновий стан підприємства”, його узагальнення, а також виокремлення показників та етапів оцінювання майнового стану підприємства показують теоретичну та прикладну цінність проведеного дослідження, насамперед, для майбутніх розвідок за проблемою оцінювання майнового стану підприємства. Ці напрацювання будуть корисними під час формування системи показників оцінювання майнового стану підприємства тощо.

1. Бойчик І. М., *Економіка підприємства: [навч. посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації]*/ І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан, Ю. В. Піча; Друге видання, виправлене і доповнене – К.: Каравела; Львів: Новий світ - 2000, 2001. – 298 с. 2. Голов С. Ф. *Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартам: практ. посібник* / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко – К.: Лібра, 2004. – 880 с. 3. Єфіменко Н. А. *Теоретичні засади відтворення якості основного капіталу підприємств* / Н. А. Єфіменко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2011. – №5 (107). – С. 74–83. 4. Кобилянська А. О. *Визнання необоротних активів та удосконалення обліку витрат на їх поліпшення* / А. О. Кобилянська // “Актуальні питання сучасної економіки”. – Умань: Видавець “Сочінський”, 2011. Ч. 4. – 184 с. 5. Коджебаши А. П. *Майнові відносини в підприємницьких структурах* / А. П. Коджебаши // “Актуальні питання сучасної економіки”. – Умань: Видавець “Сочінський”, 2011. Ч. 4. – 184 с. 6. Король І. С. *Облік дебіторської заборгованості: проблеми та шляхи їх вирішення* / І. С. Король // “Актуальні питання сучасної економіки”. – Умань: Видавець “Сочінський”, 2011. Ч. 4. – 184 с. 7. Крайник О. П. *Економіка підприємства: [навчальний посібник]* / О. П. Крайник, Є. С. Барвінська; За редакцією О. П. Крайник. – 2-ге вид. оновлене і доповнене – Львів: Нац. ун-т “Львівська політехніка” (Інформаційно-видавничий центр “ІНТЕЛЕКТ+” Інституту післядипломної освіти), “Інтелект-Захід”, 2005. – 296 с. 8. Крайник О. П. *Економіка підприємства: [навчальний посібник]* / О. П. Крайник, Є. С. Барвінська. – Львів: “Інтелект-Захід”, 2003. – 208 с. 9. Кузьмін О. Є. *Бюджетування зовнішньоекономічної діяльності організацій: Навч. посібник* / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник, О. В. Муқан. – Львів: Вид-во “Растр-7”, 2011. – 338 с. 10. Кузьмін О. Є. *Теорія і практика бюджетування зовнішньоекономічної діяльності підприємства: [навч. посібник]* / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – Львів: Вид-во “Растр-7”, 2010. – 320 с. 11. Кузьмін О. Є. *Теоретичні та прикладні засади менеджменту: [навчальний посібник]* / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – 2-е вид. доп. і перероб. – Львів: Нац. ун-т “Львівська політехніка” (Інформаційно-видавничий центр “ІНТЕЛЕКТ+” Інституту післядипломної освіти), “Інтелект-Захід”, 2003. – 352 с. 12. Мазур Н. В. *Деякі недоліки і помилки в обліку основних засобів* / Н. В. Мазур // “Актуальні питання сучасної економіки”. – Умань: Видавець “Сочінський”, 2011. – Ч. 4. – 184 с. 13. Мельник Л. Г. *Економіка підприємства: консп. лекцій [навч. посіб.]* / Л. Г. Мельник, О. І. Корінцева – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2003. – 412 с. 14. Петрович Й. М. *Економіка підприємства: [підручник]* / Й. М. Петрович, А. Ф. Кіт, О. М. Семенів та ін.; За загальною редакцією Й. М. Петровича. – Львів: Новий Світ – 2000, 2004. – 680 с. 15. Покропивний С. Ф. *Економіка підприємства: [структурно-логічний навч. посібник]* / За ред. С. Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2001. – 457 с. 16. Савицька Г. В. *Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посібник* / Г. В. Савицька – К.: Знання, 2004. – 654 с. 17. Харів П. С. *Економіка підприємства: Посібник* / за ред. П. С. Харіва. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 450 с. 18. Хом’як Р. Л. *Бухгалтерський облік в Україні: Навч. посібник*. За ред. Р. Л. Хом’яка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Львів: Нац. ун-т “Львівська політехніка” (Інформаційно-видавничий центр “ІНТЕЛЕКТ+” Інституту післядипломної освіти), “Інтелект-Захід”, 2003. – 820 с.